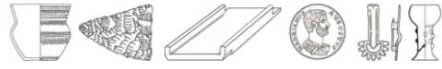

SAMPL

Specialisten Archeologisch Materiaal Platform

Van materiaal naar ritueel

Inzicht in rituelen op basis van archeologische vondsten

8^e SAMPL-CONGRES, vrijdag 10 februari 2023
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

- 9:30-10:00 **Inloop met koffie/thee**
10:00-10:15 **Welkomstwoord**
- 10:15-11:00 Daan Raemaekers: *Grafituelen en andere rituelen bij Nederlandse hunebedden***
- 11:00-12:00 Specialist in overleg: SAMPL-werkgroepen**
12:00-12:30 Samenvatting werkgroepen
- 12:30-13:20 **Lunch**
- 13:20-15:00 Sessie 1 (voorz. Roderick Geerts)**
Fardau Mulder: *Krassen in het aardewerk: de betekenis van ingekaste merken op aardewerk uit laatmiddeleeuwse vrouwenkloosters in Nederland*
Bert Fermin: *De Archeologie van Magie – Esoterische zegels in Zutphen*
Peter van den Broeke: *Een keramisch alternatief voor kookstenen: de primaire hittebron in de bronstijd-sauna van Nijmegen-Rustwat*
Jan-Willem de Kort, Stijn Heeren & Bert Groenewoudt: *Een vroegmiddeleeuwse cultusplaats in Twente: de schatvondst van Springendal bij Hezingen*
- 15:00-15:30 **Theepauze**
- 15:30-17:00 Sessie 2 (voorz. Hans Huisman)**
Ronald van Genabeek: *Omgekeerd begraven potten uit de late middeleeuwen in 's-Hertogenbosch*
Sarah Lo Russo: *The Cult of Micromorphology: The Potential of Sediments for the Reconstruction of Ritual Practices*
Eric Norde & Sigrid van Roode: *De casus Herwen-Hemeling: de ontdekking van een Romeins heiligdom en het doorbreken van oude rituelen* (een interactieve lezing in discussie met de zaal)
- 17:00 BORREL in Stadsbrouwerij De Drie Ringen (op eigen kosten)**

NB: Dit congres is alleen fysiek bij te wonen en zal niet online worden aangeboden

Van materiaal naar ritueel

Inzicht in rituelen op basis van archeologische vondsten

Daan Raemaekers: *Grafrituelen en andere rituelen bij Nederlandse hunebedden*

De hunebedden werden primair als grafkamers gebruikt voor inhumaties, maar daarmee is het verhaal verre van compleet. In de lezing zal ingegaan worden op het gebruik als grafkamers in de periode na de TRB (op basis van aardewerk en crematieresten), en de schaarse aanwijzingen voor andersoortig ritueel gedrag in en om het hunebed.

Fardau Mulder: *Krassen in het aardewerk: de betekenis van ingekraste merken op aardewerk uit laatmiddeleeuwse vrouwenkloosters in Nederland*

Bij opgravingen van laatmiddeleeuwse kloosters in Europa wordt regelmatig aardewerk aangetroffen met secundair ingekraste tekens. De aantallen, het uiterlijk van de merktekens en de objecten waar zij op staan, variëren ontzettend per klooster. Bovendien komt het voor bij kloosters van allerlei ordes en over een zeer lange periode. De belangrijkste gedeelde factor lijkt te zijn dat het vrijwel uitsluitend voorkomt in vrouwenkloosters. In deze lezing zal ik ingaan op mijn onderzoek naar de betekenis en functie van deze merktekens, met de focus op Nederlandse vrouwenkloosters.

Bert Fermin: *De Archeologie van Magie – Esoterische zegels in Zutphen*

In Zutphen werden twee laat-16^e of vroeg-17^e-eeuwse metalen zegels gevonden, beschreven met kabbalistische en Christelijke bezweringen en occulte symboliek. Onderzoek wijst uit dat dergelijke uitingen in deze periode algemeen waren en zelfs op industriële schaal geproduceerd werden, ondanks dat dit de hoogtijdagen van de heksenvervolging waren. Of was er heksenvervolging omdat er zo'n grote fascinatie was voor het occulte, mede aangejaagd door de uitvinding van de boekdrukkunst? De grenzen tussen bijgeloof, geloof en wetenschap waren niet altijd even helder in deze periode. Dat wierp vragen op en gaf spanningen en daarmee ook geweld.

Peter van den Broeke: *Een keramisch alternatief voor kookstenen: de primaire hittebron in de bronstijd-sauna van Nijmegen-Rustwat*

Onder het vondstmateriaal van een kleine site in Nijmegen-Noord die is geïnterpreteerd als een locatie met zweethut(ten) en koudwaterbaden uit de midden-bronstijd domineert verhitte leem (in de betekenis van siltige/zandige klei). Verhit steenmateriaal is goede tweede. Aan de hand van de inhoud van de zeefvakken in het houtskoolrijke kleipakket waarmee de site is afgedekt, is berekend dat er minstens 1000 kg verhitte leem en 200 kg steen is gebruikt, beide voornamelijk overgeleverd in de vorm van brokken en brokjes. De niet meer dan enkele tientallen aardewerkscherven en een minimum aan botmateriaal steken daar schril bij af.

De stelling dat hier niet alleen keitjes maar vooral leemklompen als hittebron zijn gebruikt, is gebaseerd op de vondst van een ondiepe langwerpige kuil waarvan de bodem bedekt was met onder meer volledige, vluchtig geknede klompen van dit materiaal. De vorm van de kuil suggereert dat hier (een houten kuip met) water verwarmd is.

Enkele basale experimenten, waarbij recent vervaardigde leembollen werden verhit en vervolgens geconfronteerd met koud water, leverden nauwelijks schade op, maar wel stoom en warm water. Keramische bollen blijken een bruikbaar alternatief voor stenen als hittebron. Dit geldt voor de bronstijd-site des te meer, omdat men pas enkele kilometers verderop aan grof steenmateriaal kon komen.

Het gegeven dat een bronstijd-sauna in Europa een uitermate zeldzaam fenomeen is (buiten de Britse Eilanden) garandeert nog niet dat hier rituelen werden uitgevoerd. De leemklompen van Nijmegen-Rustwat lijken echter (ook) wel in die sfeer te zijn gebruikt. En mochten er toch geen activiteiten van religieus of magisch karakter achter steken, dan valt in ieder geval te verwijzen naar een bekender ritueel uit de midden-bronstijd dat zich ter plekke afspeelde: de depositie van een bronzen dolklemmet en een maalsteen, bij en in de aangrenzende restgeul.

Jan-Willem de Kort, Stijn Heeren & Bert Groenewoudt: *Een vroegmiddeleeuwse cultusplaats in Twente: de schatvondst van Springendal bij Hezingen*

In 2019 werden in het Twentse Hezingen door twee hobby-archeologen met een metaaldetector tientallen gouden munten en sieraden gevonden die gedateerd kunnen worden in de zesde en zevende eeuw. Deze werden dezelfde maand gemeld bij Portable Antiquities of the Netherlands (PAN). Enkele munten worden in Nederland met enige regelmaat gevonden, met name in Utrecht en Friesland en in het verleden zijn ook enkele 'schatvondsten' gedaan. De eerste gedachte was dat het een ramp- of spaarschat zou zijn. Uit archeologisch onderzoek dat later is uitgevoerd op de vindplaats blijkt echter dat het hier zeer waarschijnlijk om een vroegmiddeleeuwse cultusplaats gaat. Naast nog een groot aantal munten en delen van sieraden werd bij de opgraving ook een palenrij aangetroffen. De rituele betekenis kan worden afgeleid uit de plek waar de verschillende vondsten zijn gedaan, de samenstelling en datering van de vondsten en de sporen die er bij zijn aangetroffen. In de lezing zal op de argumentatie hiervoor worden ingegaan aan de hand van de resultaten van de diverse specialistisch onderzoeken die zijn uitgevoerd.

Ronald van Genabeek: *Omgekeerd begraven potten uit de late middeleeuwen in 's-Hertogenbosch*

De afgelopen decennia zijn er in de binnenstad van 's-Hertogenbosch diverse voorbeelden opgegraven van potten die op hun kop onder de haard begraven zijn. Vergelijkbare vondsten zijn elders ook bekend maar in kleinere aantallen. Het verschijnsel komt in de 13de en 14de eeuw zo vaak voor dat er geen sprake kan zijn van toeval. In de lezing wordt ingegaan op mogelijke verklaringen en wordt een verband gelegd met rituelen die het huis moeten beschermen tegen kwade invloeden of geluk moeten brengen.

Sarah Lo Russo: *The Cult of Micromorphology: The Potential of Sediments for the Reconstruction of Ritual Practices*

Archaeological sediments are an important and so far neglected source of information in the study of rituals and rites. Micromorphology proved to be particularly suitable to put even inconspicuous finds into a meaningful context. The talk aims to demonstrate the potential of sediments as a find genre presenting results of a few case studies.

Eric Norde & Sigrid van Roode: *De casus Herwen-Hemeling: de ontdekking van een Romeins heiligdom en het doorbreken van oude rituelen*

Hoe onderzoek je 'ritueel' als je van tevoren nog geen idee hebt waar je aan begint? In Herwen-Hemeling was duidelijk dat er een bijzondere vindplaats was aangetroffen. Ook duidelijk was dat deze niet in situ behouden kon worden. Volstrekt onduidelijk was wát het was: een villa? Een minicastellum? Een heiligdom? Pas tijdens de opgraving werd helder dat het om een tempelcomplex ging. En wat voor één! Daarmee veranderden zowel de vraagstelling als de onderzoeksmethoden fundamenteel. In deze interactieve sessie willen we met jullie ingaan op de rol van specialisten in het omgaan met veranderende inzichten tijdens een lopende opgraving, een scherp oog houden op wat je níet weet (wat zoek je als je niet weet waar je naar moet zoeken...? En als je het vindt, hoe ga je er dan zodanig mee om dat het informatiewaarde houdt?), en het laveren tussen KNA en kenniswinst.